

Διαχείριση και Ανάδειξη
Χώρων και Μνημείων

Διαχείριση και Ανάδειξη Χώρων και Μνημείων

Management and Presentation of Sites & Monuments

DIADRASIS SYNERGIES
open space for intellectual interaction

Έργα του Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Αναφοράς (ΕΣΠΑ) της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ιωαννίνων (ΕΦΑΙ)

Projects of the National Strategic Reference Framework (NSRF) of the Ephorate of Antiquities of Ioannina (EFAI)

Κωνσταντίνος Ι. Σουρέρεφ

ΠΡΟΪΣΤΑΜΕΝΟΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗΣ, ΕΦΟΡΕΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

souerefk1@gmail.com

Περίληψη

Οι πολιτιστικές υποδομές στο Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων, οι εργασίες για την προστασία και την ανάδειξη των οχυρωμένων λόφων του Μεγάλου Γαρδικίου και της Καστρίτσας, καθώς και του θεάτρου και των μνημείων της Δωδώνης, οι αποκαταστάσεις και η συντήρηση του Κάστρου Ιωαννίνων, των μονών της Νήσου της λίμνης Ιωαννίνων, των μεταβυζαντινών ναών της Κληματιάς στη Ζίτσα και της Ουζντίνας στη Θεσπρωτία, συνιστούν τα έργα ΕΣΠΑ της Εφορείας, που έκλεισαν 31 Δεκεμβρίου 2015.

Οι σχετικές μελέτες με τις τροποποιήσεις τους και η υλοποίησή τους εμπλούτισαν τις γνώσεις, με αναθεώρηση παλιών, αλλά και εντοπισμό νέων στοιχείων, και διεύρυναν το πεδίο των αναφορών ως προς τις εφαρμογές τεχνικών επιλογών. Επίσης, διαμορφώθηκαν, μέσα από το σύνολο των διαδικασιών για την ολοκλήρωση των προγραμμάτων, οι προϋποθέσεις για τη μελλοντική δυναμική διαχείριση του πολιτιστικού αποθέματος της Π.Ε Ιωαννίνων και της Ηπείρου ευρύτερα. Εξειδικευμένες και αποτελεσματικές μέθοδοι και πρακτικές εξοικείωσης του κοινού με συγκεκριμένα μνημεία και αρχαιολογικούς χώρους δοκιμάζονται ως εφελκύδια επικοινωνίας μεταξύ στελεχών της Εφορείας και διαφορετικών κοινωνικών ομάδων.

Abstract

The cultural infrastructure in the Archaeological Museum of Ioannina, the works for protection and restoration in the fortified hills of Megalo Gardiki and Kastritsa, as well as in the theater and the monuments of Dodoni, in the Castle of Ioannina, in the monasteries on the Island of Lake Ioannina, in the post-Byzantine churches of Klimatia (Zitsa) and Ouzdina (Thesprotia), constitute the projects of EFAI, fulfilled within the framework of NSRF on December 31, 2015.

The relevant studies and their modifications as well as their implementation enriched our knowledge by reviewing older views but also by revealing new data, and by broadening the application of technical choices. Moreover, through the procedures for the completion of the projects, the conditions for the future dynamic management of the cultural stock of Ioannina and Epirus in general, were formed. Specialized and effective methods as well as practices of familiarizing the public with specific monuments and archeological sites have been tested as springboards for communication between the members of the Ephorate and different social groups.

Θεωρώ ότι η πολιτιστική πολιτική της ΕΦΑΙ ενισχύθηκε ουσιαστικά από τα έργα στο ΕΣΠΑ, με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τα οποία ολοκληρώθηκαν τον Δεκέμβριο του 2015 στην Περιφερειακή Ενότητα Ιωαννίνων, της Περιφέρειας Ηπείρου. Η διετία που μεσολάβησε έως σήμερα επιβεβαιώνει τα περισσότερα θετικά στοιχεία που προέκυψαν ως προς την προστασία, τη συντήρηση, την ανάδειξη των χώρων, οι οποίοι υπήρξαν αντικείμενο των έργων του ΕΣΠΑ. Η συνέπεια, βραχυπρόθεσμη και μακροπρόθεσμη, της εργώδους και πιεστικής αυτής περιόδου προετοιμασίας και υλοποίησης των έργων, συνίσταται στην ευρύτερη προβολή, συχνά με δράσεις και μέσω Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, και την ανάδειξη με πολλαπλά νοήματα των μνημείων και των αρχαιολογικών χώρων. Ως εκ τούτου, η Εφορεία απέκτησε χρήσιμα μέσα, για να παρεμβαίνει και να λειτουργεί αποτελεσματικότερα, ως συμμετέχων και διαμορφωτής της σύγχρονης κοινωνικής πραγματικότητας.

Η ανάλυση των σχεδιασμών και των μελετών που πραγματοποιήθηκαν, αλλά και των πρακτικών και τεχνικών εφαρμογών, αξιολογώντας με τους συνεργάτες εξονυχιστικά τα θετικά και οπωσδήποτε τα αρνητικά στοιχεία, συμβάλλουν στην προώθηση των σημείων αναφοράς, για τη συνέχιση της ζωής των μνημείων και του ζωτικού τους χώρου. Επίσης, συντείνουν στον εντοπισμό χειρισμών προς αποφυγή, κενών που δεν είχαν ληφθεί υπόψη, αλλά απαραίτητων για πλέον ολοκληρωμένη έκβαση των στόχων, προστασίας, συντήρησης και ανάδειξης. Επομένως, η διαχείριση και η αξιοποίηση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς από την Εφορεία μας λαμβάνει υπόψη τις αστοχίες και τις επιτυχίες στις διαδικασίες για τη διεκπεραίωση των έργων του ΕΣΠΑ.

Βέβαια, η ανταλλαγή απόψεων, εμπειριών και γνώσεων με συναδέλφους, που πραγματοποίησαν άλλα συγχρηματοδοτούμενα έργα και η συζήτηση, με δεδομένα την ολοκλήρωση των έργων, σχετικά με την πολιτιστική πολιτική και τη βελτίωση των μορφών διαχείρισης, έχω την πεποίθηση ότι, συνεισφέρουν στους μελλοντικούς σχεδιασμούς, προκειμένου να επωφεληθούν περισσότερα κοινωνικά σύνολα.

Αρχαιολόγοι με επιμέρους ειδικότητες, εξειδικευμένοι αρχιτέκτονες, μηχανικοί, τοπογράφοι, συντηρητές διαφόρων υλικών, έμπειροι εργατοτεχνίτες φροντίζουν για τη λειτουργία των χώρων και την

ομαλή πρόσβαση των επισκεπτών στα μνημεία, μετά την παράδοση των έργων στη δημόσια χρήση. Αποδεικνύεται, εκ των πραγμάτων, όπως η αύξηση της επισκεψιμότητας, ότι η ένταξη των μνημείων και των χώρων της Περιφερειακής Ενότητας Ιωαννίνων στην τοπική κοινωνία και ως τουριστικός προορισμός επισκεπτών από το εσωτερικό και το εξωτερικό της χώρας, αναβάθμισαν την ετοιμότητα της Υπηρεσίας μας ως προς την αντικεραυνική προστασία, την πυρασφάλεια, τους καθαρισμούς, τις αποψιλώσεις, τη φύλαξη σε συνεργασία με την τοπική αυτοδιοίκηση, την πυροσβεστική υπηρεσία, την αστυνομία και τους εθελοντές πολίτες.

Δύο διακριτά νέα δεδομένα, που προέκυψαν, ανάμεσα σε άλλα, από την πραγμάτωση των έργων του ΕΣΠΑ, συνδέονται αφενός με την ποιοτική αναβάθμιση της επάρκειας των στελεχών της Εφορείας και αφετέρου με τη διάχυση της τεχνογνωσίας, αναφορικά με τα συγκεκριμένα έργα:

α) Δοκιμάστηκαν επιτυχώς οι δυνάμεις των ομάδων επίβλεψης και εκτέλεσης του συλλογικού εγχειρήματος κάθε έργου και των σχετικών υπηρεσιών του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού (ΥΠΠΟΑ). Η δοκιμασία των αντοχών του προσωπικού και κάθε μέλους των ομάδων αφορούσε σε ειδικές συνθήκες πίεσης: να ακολουθούνται με ακρίβεια οι εγκεκριμένες μελέτες, οι όροι των λεπτομερών διαδικασιών, η διαφάνεια της απορρόφησης κονδυλίων, η τήρηση των χρονικών περιορισμών, να ανταποκρίνονται στους ενδελεχείς ελέγχους, να αντιμετωπίζουν απρόβλεπτες δυσχέρειες, να συντάσσουν τροποποιήσεις, να διεκπεραιώνουν πολύπλοκους διαγωνισμούς και παράλληλα να λειτουργεί εύρυθμα η Υπηρεσία και οι τρέχουσες απαιτήσεις.

β) Συγκεντρώθηκαν σε ειδικό server τα αρχεία όλων των έργων ΕΣΠΑ, με σκοπό την εύκολη πρόσβαση σε αυτά των ενδιαφερομένων, σε οποιαδήποτε λεπτομέρεια κατά την εκτέλεση του έργου. Και το κυριότερο, να παρέχεται η ευχέρεια της παρακολούθησης της κατάστασης του έργου, ώστε να προγραμματίζονται εγκαίρως εργασίες επούλωσης «τραυμάτων» και διατήρησης του τελικού αποτελέσματος σε βάθος χρόνου.

Έργα ΕΣΠΑ ΕΦΑΙ

1. Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων. Πολιτιστικές υποδομές στο Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων (ΑΜΙ).

Το ΑΜΙ, μετά την επανέκθεση του 2008, αύξησε κατακόρυφα την επισκεψιμότητά του. Συντελούν σε αυτό εκπαιδευτικές δραστηριότητες, περιοδικές εκθέσεις εντός των αιθουσών των μόνιμων θεματικών συλλογών, άλλες περιοδικές εκθέσεις με επίκαιρα ζητήματα, που άπτονται του παρόντος και του παρελθόντος, επετειακές δράσεις, υποστηρικτικές εκδόσεις. Το πρόγραμμα αυτό εμπλούτισε τις οπτικοακουστικές ξεναγήσεις στα εκθέματα με χρήση tablets (Κατσαδήμα, Κωνσταντίνου & Μπίτου 2018). Επίσης, μαζί με τις ψηφιακές εφαρμογές, αποκτήθηκαν μουσειοσκευές και εκδόθηκαν συνοδευτικά έντυπα αφηγήσεων για παιδιά και εκπαιδευτικούς. Εξάλλου, δημιουργήθηκε βιβλίο με το σύστημα Braille, για άτομα με προβλήματα όρασης.

2. Προστασία, αποκατάσταση, ανάδειξη του Αρχαίου Θεάτρου και των Μνημείων του Ιερού της Δωδώνης (εικ. 1; Σουέρεφ 2015α).

Το πρόγραμμα περατώθηκε ικανοποιώντας σε μεγάλο βαθμό δύο αιτήματα. Το πρώτο συνδέεται με την κοινωνική απαίτηση, να αξιοποιείται το θέατρο και ο αρχαιολογικός χώρος του πανελλήνιου ιερού και μαντείου του Δία και της Διώνης, για παραστάσεις, συναυλίες, περιηγήσεις, εθελοντικές δράσεις. Το δεύτερο αίτημα σχετίζεται με την ευθραστότητα του τοπικού ασβεστολίθου, ο οποίος

Εικ. 1. Ο αρχαιολογικός χώρος της Δωδώνης από νοτιοανατολικά μετά τις εργασίες αποκατάστασης στο πλαίσιο του ΕΣΠΑ. Πηγή: Αρχείο ΕΦΑ Ιωαννίνων.

θρυμματίζεται με τις ακραίες συνθήκες πάγου τον χειμώνα, πρόβλημα που απέτρεψε τη χρήση του θεάτρου για 17 χρόνια και προκάλεσε επιστημονικές έρευνες, πειραματισμούς και αλυσίδα μελετών για την αποκατάσταση των εδράνων και των άλλων τμημάτων του κοίλου του θεάτρου. Ανάλογα προβλήματα αντιμετωπίστηκαν, με σημειακές σωστικές παρεμβάσεις συντήρησης και σε άλλα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα και στα βάθρα των ανδριάντων, στη δυτική στοά του ιερού. Στο πλαίσιο των προετοιμασιών των μελετών προς έγκριση, υπήρξαν ζυμώσεις και επινοήσεις, όπως η ψηφιακή επαλληλία φωτογραφιών του θεάτρου, πριν και μετά τις αναστηλώσεις του '60 και πρόσφατων, προκειμένου να εντοπισθούν λίθοι που είχαν παρασυρθεί από τη θέση τους, λίθοι που τοποθετήθηκαν εσφαλμένα και λίθοι που σώζονται στη θέση τους.

3. Προστασία, ανάδειξη Αρχαιολογικού Χώρου Καστρίτσας Ιωαννίνων (εικ. 2).

Η οχύρωση του λόφου της Καστρίτσας περικλείει 345 στρέμματα με τον μεγαλύτερο γνωστό αρχαίο οικισμό στο λεκανοπέδιο Ιωαννίνων. Βρίσκεται νοτιοανατολικά της λίμνης Παμβώτιδας, σε κόμβο αρχαίων και σύγχρονων χερσαίων δρόμων της ενδοχώρας της Ηπείρου. Η περιοχή, με το υπέροχο φυσικό περιβάλλον, περιλαμβάνει σπήλαιο της ανώτερης παλαιολιθικής εποχής (22000-9000 π.Χ.), σπήλαιο νεολιθικής εποχής (5500-3200 π.Χ.), ευρήματα της Εποχής του Χαλκού (1600-1100 π.Χ.) και κτερίσματα μυκηναϊκά και μυκηναϊζόντα σε κιβωτιόσχημους τάφους, ευρήματα της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου (1100-700 π.Χ.) και των αρχαϊκών, κλασικών, ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων (Γιούνη, Καππά & Φάκλαρη 2015).

Η πολύπλευρη σημασία του λόφου της Καστρίτσας αναδείχθηκε με το συγχρηματοδοτούμενο έργο τόσο ως σημαντική αρχαιολογική θέση, όσο και ως νέος επισκέψιμος χώρος, με μονοπάτια περιπάτου και στάσεις ενημέρωσης. Η οχύρωση του 3ου αι. π.Χ., με τις πύλες και τους πύργους, αποσαφηνίστηκε στη μεγαλύτερη περίμετρό της, με περιορισμούς της άγριας βλάστησης και σημειακές ανασκαφικές διερευνήσεις. Εξάλλου, νέα αρχαιολογικά δεδομένα αποκαλύφθηκαν, όπως πολεοδομική συγκρότηση ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων, αλλά γενικά και στρατιωτικές εγκαταστάσεις των Οθωμανών της εποχής των βαλκανικών πολέμων.

Εικ. 2. Ο αρχαιολογικός χώρος Καστρίτσας μετά τις εργασίες προστασίας-ανάδειξης (γενική λήψη από νότια). Πηγή: Αρχείο ΕΦΑ Ιωαννίνων.

4. Προστασία, ανάδειξη Αρχαιολογικού Χώρου ακρόπολης Μεγάλου Γαρδικίου (εικ. 3).

Ο οχυρωμένος οικισμός στον λόφο Καστρί του Μεγάλου Γαρδικίου, στα βορειοδυτικά του λεκανοπεδίου Ιωαννίνων, σε συνάρτηση με αρχαίους και νέους δρόμους φανέρωσε οχυρωματικά έργα ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων και αρχών του 20ού αιώνα, επιβεβαιώνοντας τη στρατηγική σημασία της θέσης (Πλιάκου 2015). Επίσης, τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα που εντοπίστηκαν μαρτυρούν τις οικιστικές και οχυρωματικές επιλογές διαχρονικά στην κορυφή του λόφου. Μαζί με τα τείχη και τα οικοδομικά κατάλοιπα, τα οποία έγιναν προσιτά και απτά, χάρη στα μονοπάτια που διαμορφώθηκαν μέσω του προγράμματος, αναδείχθηκαν και νέα στοιχεία, αναφορικά με τη χρήση του βράχου της κορυφής. Συγκεντρώθηκαν, επιπλέον, με τη μέθοδο της επίπλευσης, απανθρακωμένα σιτηρά και όσπρια, σιτάρι γυμνό και δίκοκο, κριθάρι ντυμένο, ρόβη, ρεβίθι, λαθούρι και φακή. Οι αρχαιοβοτανολογικές παρατηρήσεις κέντρισαν το ενδιαφέρον και τα δεδομένα αυτά αποτυπώνονται στο ενημερωτικό έντυπο, ανοίγοντας διαλόγους για τη διατροφή.

Εικ. 3. Ο
αρχαιολογικός
χώρος Μεγάλου
Γαρδικίου μετά
τις εργασίες
προστασίας-
ανάδειξης (τμήμα
κορυφής). Πηγή:
Αρχείο ΕΦΑ
Ιωαννίνων.

Η «ακρόπολη του Γαρδικίου», όπως και η «ακρόπολη της Καστρίτσας» ήταν δυσπρόσιτοι προορισμοί και σχετικά άγνωστοι. Με το πέρας της υλοποίησης των προγραμμάτων, οι επισκέπτες βιώνουν την ομορφιά του πανοράματος και το τοπίο με τις ιστορικές και οικολογικές συνιστώσες. Ας σημειωθεί ότι σε αυτές τις θέσεις, του Γαρδικίου και της Καστρίτσας, φυτρώνουν σπάνια δείγματα του φυτικού βασιλείου, που γνώριζαν παλαιότερα μοναχικοί περιπατητές.

5. Αποκατάσταση εξωτερικών τειχών Κάστρου Ιωαννίνων (Β΄ φάση; εικ. 4).

Το Κάστρο των Ιωαννίνων συνιστά την ογκωδέστερη παρουσία στον ιστό του ιστορικού κέντρου (Σουέρεφ 2015β). Τα εξωτερικά τείχη χρήζουν διαρκής περιποίησης, συντήρησης, αποψίλωσης, αφού συνοψίζουν την ορατή στρωματογραφία της ιστορίας της πόλης: θεμέλια του τέλους 4ου-αρχές 3ου αι. π.Χ., τμήματα ανωδομής βυζαντινών χρόνων και τελική ανέγερση και διευθέτηση των οθωμανικών χρόνων.

Η υλοποίηση του προγράμματος προσφέρει την ευκαιρία να περιδιαβούν, όσοι το επιθυμούν, τμήμα από τα εξωτερικά τείχη και από τον περίδρομο των τειχών να φτάσουν, ξεκινώντας

Εικ. 4. Ο Πύργος του Θωμά στο δυτικό σκέλος του Κάστρου των Ιωαννίνων μετά τις εργασίες αποκατάστασής του. Πηγή: Αρχείο ΕΦΑ Ιωαννίνων.

από την κεντρική εξωτερική πύλη (του Αγίου Γεωργίου) μέχρι τη νοτιοανατολική εσωτερική ακρόπολη Ιτς Καλέ. Εκεί βρίσκεται το Φετιχιέ Τζαμί, το Βυζαντινό Μουσείο, το «Θησαυροφυλάκιο» και το Μουσείο Αργυροτεχνίας.

6. Αποκατάσταση Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου της Νήσου της λίμνης των Ιωαννίνων (Σουέρεφ 2015γ).

Στον Πρόδρομο αντιμετωπίστηκαν χρόνια προβλήματα στον οργανισμό του ναού, στη στέγη, τα δάπεδα, τις τοιχογραφίες και στατικής ισορροπίας, λόγω της εγγύτητας στη λίμνη. Ωστόσο, οι κίνδυνοι κατολισθήσεων παραμένουν, αφού ο ναός οικοδομήθηκε στο άνοιγμα βραχοσκεπής.

Η αποκατάσταση του ναού του ομώνυμου μοναστηριού, στο τέμπλο του οποίου σώζεται η εικόνα του Προδρόμου, έργο του Μάρκου Στρελίτσα Μπαθά (1498-1578), υπενθυμίζει τη μακραίωνη μοναστηριακή ιστορία του Νησιού, το οποίο είναι πολυσύχναστο, γιατί συνδέθηκε με τον θάνατο του Αλή Πασά.

Εικ. 5. Η Μόνη
Ντίλιου στο Νησί
των Ιωαννίνων
μετά τις εργασίες
αποκατάστασης
και συντήρησης.
(λεπτομέρεια)
Πηγή: Αρχείο ΕΦΑ
Ιωαννίνων.

7. Εργασίες αποκατάστασης και συντήρησης στις Μονές της Νήσου της λίμνης των Ιωαννίνων (εικ. 5; Σουέρεφ 2015δ).

Οι αποκαταστάσεις της στέγης και του πλακόστρωτου και η συντήρηση των τοιχογραφιών στα καθολικά των μοναστηριών Φιλανθρωπηνών, Ντίλιου και Ελεούσας, σε συνδυασμό με την κατασκευή δικτύου ηλεκτροφωτισμού, προσφέρουν πλέον έναν «πολιτιστικό πνεύμονα», όπως χαρακτηρίστηκε, δίπλα στην πολυπολιτισμική πόλη των Ιωαννίνων, όπου διαβιούσαν μέχρι την απελευθέρωση του 1913, κοινότητες χριστιανών, εβραίων και μουσουλμάνων.

8. Αρχαιολογικό Πάρκο Μεταβυζαντινών Μνημείων Κληματιάς (εικ. 6; Παπαδοπούλου 2014α).

Το εκκλησιαστικό σύνολο της Κληματιάς περιλαμβάνει τους ναούς του Αγίου Δημητρίου, Κοίμησης Θεοτόκου, Ταξιαρχών, Αγίου Νικολάου και Μεταμόρφωσης Σωτήρος.

Η κόμη της Κληματιάς αναπτύχθηκε στα περίχωρα των Ιωαννίνων και φιλοξένησε τους Θηβαίους αγιογράφους Κατελάνο(;) και Κονταρή και μαστόρους της «Σχολής της Βορειοδυτικής Ελλάδας». Το «πάρκο» της Κληματιάς σηματοδοτεί την ανάγκη να γνωρίσουμε

Εικ. 6. Ο Άγιος Δημήτριος Κληματιάς μετά τις εργασίες συντήρησης και αποκατάστασής του. Πηγή: Αρχείο ΕΦΑ Ιωαννίνων.

τα συμφραζόμενα των μεταβυζαντινών μνημείων της, που συνδέονταν με τους καλλιεργητές της αμπέλου και την παραγωγή και εμπορία του οίνου και του αποστάγματος, παράλληλα με τους πόρους από την κτηνοτροφία.

9. Αρχαιολογικό Πάρκο Βυζαντινού-Μεταβυζαντινού οικισμού Ουζντίνας (εικ. 7; Παπαδοπούλου 2014β).

Το έργο, στην απόμακρη θέση της Θεσπρωτίας, στα βραχώδη υψώματα πάνω από τον ρου του Καλαμά, είχε ως αντικείμενο τα πέτρινα σπίτια και τους ναούς που αφιέρωσαν οικογένειες στους Ταξιάρχες και την Κοίμηση της Θεοτόκου. Προέκυψαν προσωρινά σοβαρές δυσκολίες στην υλοποίηση, εξαιτίας των άγονων προκηρύξεων πρόσληψης επιπλέον συντηρητών. Γι' αυτό, υπήρξαν ορισμένοι αυτοσχεδιασμοί για να επιλυθούν τα προβλήματα. Το προσωπικό επέδειξε ευελιξία, ανοίγοντας συνεργασίες με τον Δήμο Παραμυθιάς, στον οποίο υπάγεται η Ουζντίνα. Με τον τρόπο αυτό βελτιώθηκε η πρόσβαση και η σπάνια αυτή θέση, που κράτησε τα ανθρωπολογικά και αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά των μεσαιωνικών και μεταμεσαιωνικών χρόνων, γνωστοποιήθηκε και συνεχίζει να προκαλεί ευρύτερο ενδιαφέρον ως ιδιαίζουσα ιστορική και κοινωνική περίπτωση της.

Εικ. 7. Άποψη από
το αρχαιολογικό
πάрко βυζαντινού-
μεταβυζαντινού
οικισμού Ουζντίνας
(Θεσπρωτία).
Πηγή: Αρχείο ΕΦΑ
Ιωαννίνων.

Κατακλείδα

1. Κάθε έργο ΕΣΠΑ που εκτελέστηκε από την ΕΦΑΙ αναδεικνύει στοιχεία, τα οποία ωριμάζουν την κρίση μας για περαιτέρω επιλογές σε επίπεδο συντήρησης, αποκατάστασης, ανάδειξης και διαχείρισης μνημείων και χώρων με κύριο στόχο την κοινωνικοποίησή τους. Το παράδειγμα της Δωδώνης είναι χαρακτηριστικό, όπως φαίνεται από την ένταξη νέας φάσης εργασιών στο νέο ΕΣΠΑ.

2. Καινοτόμες μέθοδοι παρέμβασης, με διεπιστημονική συνεργασία και ορθολογική υποστήριξη των ηλεκτρονικών μέσων, συνέβαλαν στην προστασία και κυρίως στην προβολή και τη λειτουργία λίγο ως πολύ άγνωστων χώρων, ορισμένες φορές σε υποβαθμισμένες περιοχές, αλλά εξαιρετικά σημαντικές ως προς το ανθρωπογενές και φυσικό περιβάλλον, όπως στις περιπτώσεις της Καστρίτσας, του Γαρδικίου, της Κληματιάς και της Ουζντίνας.

3. Η ευρεία χρήση και εξοικείωση των στελεχών της Εφορείας, με την πλέον σύγχρονη ψηφιακή τεχνολογία, τόσο στις διαδικασίες προετοιμασίας των μελετών όσο και των διοικητικών και λογιστικών υποχρεώσεων, συντέιναν, εντέλει, να εμπλουτίσουμε την εργαλειοθήκη της τεχνογνωσίας, με αποτέλεσμα να προωθείται στην πράξη και η ανάδειξη νέων αρχαιολογικών δεδομένων κατ' επέκταση η επιστημονική έρευνα. Για παράδειγμα, το έργο στη Δωδώνη

έφερε στην επιφάνεια την αρχαία τεχνολογία εξόρυξης λίθων και την προετοιμασία του βράχου για την κατασκευή του κοίλου του θεάτρου. Ακόμη το έργο αυτό βοήθησε στην ανάκτηση της εικόνας της δυτικής στοάς του ιερού, με τις μνημειακές κλίμακες της νότιας κύριας πύλης, στο όριο με τα κοσμικά κτήρια του πρυτανείου και του βουλευτηρίου.

Σήμερα, εκτός από τη συνέχιση των εργασιών σε άλλο τομέα του χώρου, η Εφορεία συνεργάζεται με το Τμήμα Αρχείων του ΥΠΠΟΑ, στο πρόγραμμα της «Ψηφιακής Σύγκλισης», διαθέτοντας και αξιοποιώντας πρακτικά τη γνώση που αποκτήθηκε στα ηλεκτρονικά μέσα, ώστε να πραγματοποιηθεί η ψηφιακή καταγραφή των μολύβδινων ενεπίγραφων ελασμάτων από τη Δωδώνη και οι φορητές εικόνες από την ευρύτερη περιοχή.

4. Τα έργα που ολοκληρώθηκαν είναι επισκέψιμα. Πέρα από τις μεμονωμένες ή ομαδικές επισκέψεις τουριστικού ενδιαφέροντος, η Εφορεία σχεδιάζει και διαχειρίζεται με σειρά εκδηλώσεων την προβολή των έργων συνδέοντάς τα με τη σημερινή πραγματικότητα. Για παράδειγμα, με αφορμή τις ετήσιες Ευρωπαϊκές Ημέρες Πολιτιστικής Κληρονομιάς (π.χ. με θέμα τα δύο επόμενα χρόνια «Βία και ανεκτικότητα» ή το τωρινό θέμα «Πόλ(ε)ις») πραγματοποιούνται στοχευμένες περιηγήσεις για όλες τις ηλικίες, στη Δωδώνη, την Καστρίτσα, το Γαρδίκι, τα τείχη του Κάστρου, τα μοναστήρια του Νησιού της λίμνης Παμβώτιδας, την Κληματιά. Σε όλες τις εκδηλώσεις συμμετέχουν ενεργά, με πρωτοβουλία της Εφορείας, τοπικοί φορείς. Οι περιηγήσεις αυτές συνοδεύονται από σχετικά ενημερωτικά έντυπα.

5. Οι «Νάιοι Δρόμοι», ετήσιο αθλητικό γεγονός πραγματοποιείται, με εκκίνηση στην είσοδο του αρχαιολογικού χώρου και τερματισμό εντός του αρχαίου σταδίου. Εξάλλου, η διάθεση λεωφορείων από την Περιφέρεια και τους Δήμους για τη μεταφορά επισκεπτών στην Καστρίτσα, το Γαρδίκι, την Κληματιά, επιβεβαιώνουν την ενεργοποίηση των τοπικών και πολιτιστικών οργανισμών, την κοινωνικοποίησή τους και την εξοικείωση των κατοίκων με αυτούς.

6. Τα αποτελέσματα έργων που συγχρηματοδοτήθηκαν αποτελούν ασφαλώς σημεία αναφοράς στη μελέτη της διαχείρισης της αρχαιολογικής και αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, γιατί πρωτίστως έφεραν σε ανοικτές συνομιλίες άτομα και ομάδες της κοινωνίας με τους ειδικούς διαμεσολαβητές, το επιστημονικό προσωπικό και τους

άλλους συναδέλφους της Εφορείας, καθιστώντας τα έργα αυτά κοινό κτήμα, με προεκτάσεις σε συλλογισμούς, με αφορμή τα ιστορικά τοπία. Εξάλλου, πολλαπλασιάζονται οι προορισμοί πολιτιστικού ενδιαφέροντος και ωφελείται η αειφόρος ανάπτυξη της οικονομίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γιούνη, Π., Καππά, Χ., & Φάκλαρη, Υ., 2015. Καστρίτσα Ιωαννίνων. Συνοπτικός οδηγός του αρχαιολογικού χώρου. Ιωάννινα: ΥΠΠΟΑ, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ιωαννίνων.

Κατσαδήμα, Ι., Κωνσταντίνου, Κ., & Μπίτου, Ι., 2018. Πολυμεσική ξενάγηση στο Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων. Στο Κ. Ι. Σουέρεφ, επιμ. Μουσειακοί χώροι στον εικοστό πρώτο αιώνα. Πρακτικές διάδρασης. Αθήνα: Καλειδοσκόπιο. σ. 135-153.

Παπαδοπούλου, Β. Ν., επιμ. 2014α. Μεταβυζαντινά Μνημεία Κληματιάς. Ιωάννινα: ΥΠΠΟΑ, 8η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων.

Παπαδοπούλου, Β. Ν., επιμ. 2014β. Ουζντίνα. Ενας Μεσαιωνικός οικισμός της Θεσπρωτίας. Ιωάννινα: ΥΠΠΟΑ, 8η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων.

Πλιάκου, Γ., επιμ. 2015. Ο οχυρωμένος οικισμός στον λόφο Καστρί του Μεγάλου Γαρδικίου. Ιωάννινα: ΥΠΠΟΑ, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ιωαννίνων.

Σουέρεφ, Κ. Ι., επιμ. 2015α. Η αποκατάσταση του θεάτρου και της δυτικής στοάς του ιερού της Δωδώνης. Ιωάννινα: [χ.ε.].

Σουέρεφ, Κ. Ι., επιμ. 2015β. Το Κάστρο των Ιωαννίνων. Αποκατάσταση Εξωτερικών Τειχών Κάστρου Ιωαννίνων (β' φάση). Ιωάννινα: [χ.ε.].

Σουέρεφ, Κ. Ι., επιμ. 2015γ. Η Μονή του Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου στο Νησί των Ιωαννίνων. Ιωάννινα: ΥΠΠΟΑ, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ιωαννίνων.

Σουέρεφ, Κ. Ι., επιμ. 2015δ. Μονές Νήσου Ιωαννίνων. Σύντομη περιδιάβαση στον χώρο και στον χρόνο. Ιωάννινα: ΥΠΠΟΑ, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ιωαννίνων.